

УДК 37.014(477.54) "1920/1921"

Створення та діяльність секцій національних меншин у структурі Харківського губерньського відділу народної освіти (1920-1921 рр.)

Д. О. Цепков

У статті досліджуються питання створення радянською владою польської, єврейської та вірменської секцій у структурі харківських органів управління освітою у 1920-1921 роках. Визначаються головні структурні елементи та кадровий склад секцій. Аналізуються основні напрями та результати діяльності.

Ключові слова: національні меншини, губерньський відділ освіти, радянська влада, структура державних органів, Харківська губернія.

На сучасному етапі розвитку України як демократичної держави гостро стоїть питання забезпечення розвитку культури та освіти усіх етносів, що проживають на території України. У цьому контексті актуальним є дослідження історії створення та діяльності владних структур (як загальнодержавних, так і місцевих), на які було покладено обов'язок забезпечення прав національних меншин. Одним з прикладів місцевих органів представництва інтересів національних меншин були секції, створені більшовиками у структурі Харківського губерньського відділу народної освіти у 1920 році.

Слід зазначити, що спеціальних досліджень, котрі б стосувалися процесу формування, організації структур та аналізу основних напрямків діяльності секцій національних меншин при Харківському губерньському відділі народної освіти, нами не виявлено. Діяльність останніх висвітлювалась у працях, присвячених історії етнічних меншин у цілому (праці Б. В. Чирка [12] та Л. Д. Якубової [13]), або ж окремим аспектам цієї проблематики. Варто виокремити праці О. О. Войналович [2] та О. Б. Бистрицької [1], в яких досліджується освіта національних меншин у 20-х роках ХХ ст. Окремо слід відзначити статтю О. В. Кудактіна [11], в якій автор висвітлює процес створення та діяльність національних секцій та Ради національних меншин при Народному комісаріаті освіти УСРР у 1920-х роках.

Мета статті – дослідження створення радянською владою секцій національних меншин у структурі Харківського губерньського відділу народної освіти та їх діяльність у 1920-1921 роках.

На початку 1919 року більшовики вдерли Харків, саме тоді місто було оголошено столицею УСРР. З цього моменту відновився процес формування радянських місцевих владних структур, зокрема органів управління освітою та культурою на Харківщині. Губерньський відділ народної освіти (далі – губвно) був організований протягом січня-лютого 1919 року. Він розташувався за адресою вулиця Садово-Куликовська, 9/2 (тепер вулиця Дарвіна) [3, арк. 1]. На

початок 1921 року губвно складався з 8 підвідділів: загальний; організаційно-інструкторський; кошторисно-фінансовий; соціального виховання; політичної просвіти; професійної освіти; постачання; губерньський комітет охорони пам'яток мистецтв (губкопмис). Окремо від підвідділів для представництва інтересів національних меншин Харківщини з 1920 року розпочався процес створення секцій національних меншин – польської, вірменської та єврейської [7, арк.16].

За планами губвно, кожна секція мала складну систему підвідділів (в деяких документах згадуються під назвою підсекції), які створювались для диференціації роботи секції. Мали бути створені такі підвідділи: шкільний, позашкільний, дошкільний та мистецтв [7, арк.17]. Підвідділ позашкільної освіти відповідав за діяльність клубів, проведення виставок та екскурсій, роботу бібліотек. Підвідділ шкільної освіти керував процесами створення (або реорганізації) шкіл, в яких могли здобути освіту представники національних меншин. Також існував дошкільний підвідділ, у повноваження якого входило створення мережі дошкільних навчальних закладів. Підвідділ мистецтв мав здійснювати керівництво театрами, гуртками та різними творчими колективами. Але частина з цих підвідділів у деяких секціях національних меншин так і не була створена, або залишилася лише на папері.

Найбільш розгалужена система підвідділів була створена у польській секції, яка розпочала свою роботу з 10 березня 1920 року. Налагодження роботи секції відбувалось зі значними труднощами, в першу чергу кадровими. Головою секції спочатку було обрано Славінського, якого вже у травні 1920 року на цій посаді змінив Скарбек. Але вже 16 серпня 1920 року було призначено нового голову – М.М. Шпака [4, арк.14,28; 157, арк.172] Головою шкільного підвідділу у березні 1920 року було обрано С.Л.Войцеховського, дошкільний підвідділ очолив Л.Л.Стрельчик, позашкільний очолив Б.Й.Цесельський, але за станом здоров'я він не міг працювати, тому виконуючим обов'язки призначили Сензе. Однак новообраний голова дошкільного підвідділу пропрацював лише тиждень, бо його обрали головою секції. Після цього призначили Іваницького, але останнього арештували на початку травня, і лише з 12 травня Б.Й. Цесельський почав виконувати свої обов'язки [4, арк.14,97; 157, арк.172]. Найбільші проблеми виникли з підвідділом мистецтв: до кінця 1920 року не змогли знайти голову, тому на початку 1921 року підвідділ вже не згадується у щомісячних звітах, ймовірно за все його вирішили ліквідувати[35, арк.14-15]. У 1921 році з'явилися нові посади у структурі польської секції – секретар (Л.В.Люткевич), діловод (Е.Й.Колосовська) та кур'єр (Ф.С.Сутрик) [9, арк.172-173].

Вірменська секція розпочала свою роботу з березня 1920 року, але відразу зіткнулася з проблемою нестачі керівних кадрів. Так, у період з березня 1920 до літа 1921 року А.І.Гарибян був головою секції і водночас очолював позашкільний підвідділ [10, арк.64]. Але вже з 1920 року існувала посада секретаря (до літа 1921 - М.В.Середа, після - В.І.Карапеурова), а також посада інспектора, якої не було в інших секціях національних меншин. Посаду інспектора обіймав А.П.Даниэль-бек, але влітку 1921 року його призначили головою секції, тому новим інструктором обрали Р.Д.Арушанову. Таким чином, на кінець 1921 року у структурі вірменської секції так і не створили систему підвідділів [10, арк.56-64].

Єврейську секцію було створено у квітні 1920 року. Завідувачем був М.А.Левітан, який у період 1920-1921 років у звітах іноді згадується ще й як голова шкільного підвідділу [8, арк.9, 12, 25]. У 1921 році Л.І. Свердлову призначили головою дошкільного підвідділу, а також призначили діловода (М.М.Шарориневич) та секретаря (І.Т.Кипнис) [10, арк.114]. Інші підвідділи у структурі єврейської секції так і не було створено[10, арк.1-114].

Окремо варто розглянути практичну діяльність секцій національних меншин. Вже від початку свого створення підвідділи польської секції розпочали активну роботу. Станом на травень 1920 року у відомстві цієї секції була одна школа, що розміщувалася за адресою Гоголя, 4[4, арк. 16], яку у 1921 році перейменували у 100-ту радянську трудову школу[5, арк. 206] А вже на початок 1920-1921 навчального року було створено ще три школи: перша польська при 21-му училищі (Михайлівський провулок, 10, сучасна вул.Холодногірська), друга при 12-му училищі (Павлова дача) та четверта при 14 училищі (вул. Батурина, 25,) [5, арк. 243]. Отже, головною проблемою цих шкіл залишалася відсутність власного приміщення. Але це далеко не єдина проблема навчальних закладів. Так, у жовтні 1920 року до Харківського губвно надійшов лист від голови польської секції, у якому він скаржиться на відсутність у школах палива, канцелярських матеріалів та відповідних педагогічних кадрів [5, арк. 262]. Для вирішення останньої проблеми Харківський губвно проводив педагогічні курси для польських працівників освіти [4, арк. 13]. Єврейська секція мала у власному підпорядкуванні у 1920-1921 навчальному році 6 шкіл: перше ремісниче училище (вул. Вознесенська, 3), четверта професійна школа (Московська, 29, сучасний Московський проспект), а також школи №43 (Рибна,36, сучасна вул. Кооперативна), №66 (Рибна, 34), №97 (Куліковська, 12), №98 (Рибна, 34). Отже, наведені дані свідчать, що на одній вулиці розташовувалося аж три єврейські школи, дві з яких ззагалі в одному приміщенні [8, арк. 25]. Ймовірно, саме через це при плануванні роботи на 1921 рік єврейська секція прийняла рішення про відкриття шкіл в Панасівському та Москалівському районах міста на 120 учнів [8, арк. 16]. У підпорядкування вірменської секції у 1921 році Харківський губвно передав 63-тю радянську школу (вул. Чернишевська, 5) [10, арк. 59,83].

Секції національних меншин розгорнули свою діяльність і у галузях дошкільної та позашкільної освіти. У підпорядкуванні польської секції від початку її діяльності були Робітничий польсько-російський клуб на базі заводу "Герлях та Пульст", клуб робітників імені Л.Варинського, який об'єднував польських робітників міста [5, арк. 97], загальна кількість учасників складала 340 робітників, але відвідуваність засідань складала лише 50-60 відсотків [5, арк. 259]. Наприкінці квітня 1920 року було створено Клуб польської робітничої молоді імені С.Веселовського, який мав у своєму складі кілька секцій: драматичну, живопису та малювання, музичну та секцію кравців [5, арк. 97]. У квітні 1920 року польська секція ініціювала створення дитячого притулку (вул. Юмовська,8, сучасна Гуданова), в якому у травні 1920 року вже було 64 дитини [4, арк. 16; 5, арк.259]. Також польська секція займалася питанням створення у Харкові польської бібліотеки. Вже на початку своєї діяльності польський книжковий магазин було передано у підпорядкування польської секції [4, арк. 28]. Восени 1920 року у Харкові існувало дві польські

бібліотеки: перша на вулиці Панасовській, 82 (сучасна Котлова), друга на базі заводу «Герлях та Пульст». Вже у квітні 1920 року було висунуто ідею об'єднати бібліотеки в одну – Центральну польську. У жовтні 1920 року цю ідею було реалізовано: бібліотеку створили на вулиці Гоголівська, 8, біля головної польської школи та Клубу польської робітничої молоді імені С.Веселовського [5, арк. 166].

Що стосується діяльності інших секцій національних меншин у галузі дошкільної та позашкільної освіти, то варто відзначити велику кількість навчально-виховних закладів, створених єврейською секцією. У 1920 році було створено Дитячий клуб (Куликовська, 12), Клуб підлітків ім.К.Лібкнехта (Куликовська, 6), Клуб підлітків ім.К.Цеткин (Московська, 29), Клуб для дорослих другого Інтернаціоналу (Куликовська, 6), Студія-театр (Вознесенська, 3, сучасна вул. Фейербаха), а також Єврейське відділення при центральній бібліотеці (Петровський провулок, 14) [8, арк. 25]. Що стосується вірменської секції, то у 1920-1921 роках було створено Вірменський робітничий клуб (Катеринославська, 1, сучасна вул. Полтавський шлях) та вірменську театральну трупу [10, арк. 71-83].

Отже, з квітня 1920 року розпочався процес створення секцій національних меншин у структурі Харківського губернського відділу управління народною освітою. Було створено три секції: польську, єврейську та вірменську. Для якісного розподілу повноважень було створено розгалужену систему підвідділів, але за браком керівних кадрів деякі підвідділи на 1921 рік так і не розпочали свою роботу (це стосується, в першу чергу, єврейської та вірменської секцій). Вже від моменту створення секції розгорнули широку програму діяльності у шкільній, позашкільній та дошкільній галузях. Але головними проблемами залишались відсутність керівних та педагогічних кадрів, недостатнє фінансове забезпечення, мала кількість власних приміщень та їх неякісний стан.

Перспективою подальшого дослідження є питання відносин Харківського губернського відділу народної освіти та повітових відділів освіти й секцій національних меншин.

Примітки

1. *Бистрицька О.Б.* Створення та розвиток системи освіти національних меншин в Україні (1917–1939 рр.) / О. Б. Бистрицька. – Харків, 1998 –160с.
2. *Войналович О.О.* Організація шкільної освіти для національних меншин в Україні: 1917–1938рр. / О.О. Войналович. – Полтава: Рідний край, 1992. –213с.
3. *Державний архів Харківської області*(Далі - ДАХО). – Ф. Р-820 Отдел народного образования Харьковского губернского исполнительного комитета советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (губОНО), город Харьков. –Оп.1. - Спр.11 Приказы, распоряжения, циркуляры и инструкции губернского отдела народного образования. – 112 арк.
4. ДАХО. – Ф. Р-820. – Оп.1. - Спр.35 Протоколы заседаний польской секции и переводы к ним. – 67 арк.
5. ДАХО. – Ф. Р-820. – Оп.1. - Спр.36 Отчеты и переписка школ польской секции. – 364 арк.
6. ДАХО. – Ф. Р-820. –Оп.1. - Спр.37 Переписка по клубу имени Веринского. – 100 арк.

7. ДАХО. – Ф. Р-820. – Оп.1. - Спр.122 Протоколи засідань губернських съездов, конференцій і совещань работников просвещения, материалы о состоянии народного образования Харьковщины. – 143 арк.
8. ДАХО. – Ф. Р-820. – Оп.1. - Спр.156 План работы еврейской секции, о еврейском театре и другие материалы секции. – 116 арк.
9. ДАХО. – Ф. Р-820. – Оп.1. - Спр.157 Списки польской секции, протоколы и другие материалы. – 232 арк.
10. ДАХО. – Ф. Р-820. – Оп.1. - Спр.158 Списки армянских школ. – 195 арк.
11. Кудактін О.В. Національні секції та Ради нацменшин при Народному комісаріаті освіти УСРР: обставини створення, структура та основні напрямки діяльності/ О.В. Кудактін// Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. - №2. - С.53-59.
12. Чирко Б. В. Національні меншини на Україні (20-30 роки ХХ століття) / Б. В. Чирко. –К.: Асоціація Україно, 1995.–215с.
13. Якубова Л. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР (20-і –початок 30-х років ХХ ст.)/ Л. Якубова. –К.: Ін-т історії НАН України.–2004. –452 с.

Цепков Д.О. Создание и деятельность секций национальных меньшинств в структуре Харьковского губернского отдела народного образования (1920-1921 гг.).

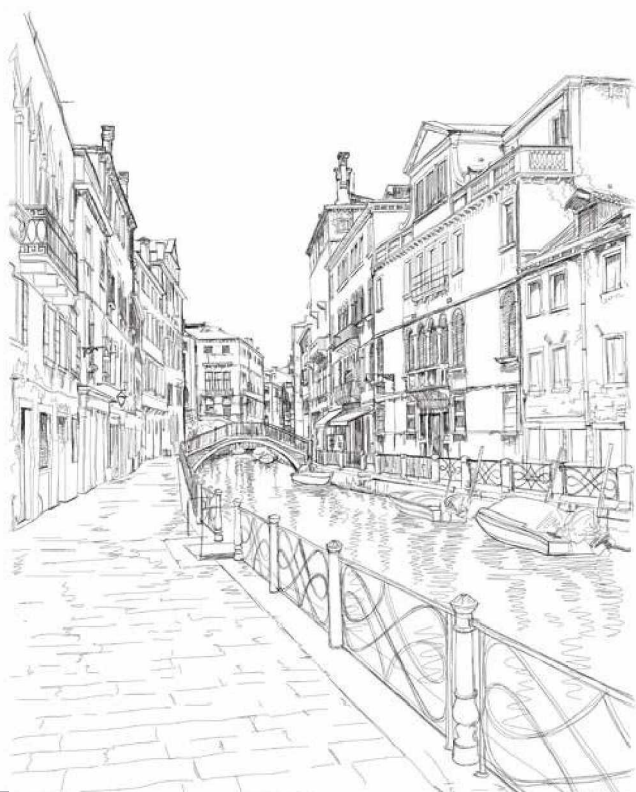
В статье исследуются вопросы создания советской властью польской, еврейской и армянской секций в структуре харьковских органов управления образованием. Определяются главные структурные элементы и кадровый состав секций. Анализируются основные направления деятельности.

Ключевые слова: национальные меньшинства, губернский отдел образования, советская власть, структура государственных органов, Харьковская губерния.

Tsepkov D.O. The creation and activities of the national minorities' section in the structure of Kharkiv Provincial Department of Education (1920-1921)

This article investigates the question of Polish, Jewish and Armenian sections' creation in the structure of Kharkiv local government of education by soviet power from 1919 to 1920. The primary structural subdivision and staff of section are determined. The general activities are analyzed.

Keywords: national minorities, Provincial Department of Education, soviet power, structure of state bodies, Kharkiv Province

НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ